Marafkó László

Végek

Monodráma

(Történik Medvevárában, 1472 márciusában, a Mátyás király elleni összeesküvés meghiúsulása után, Janus Pannonius menekülése közben.)

A költő kereveten, félig fekvő, félig ülő helyzetben, vastag takaróval a testén.

Ha csak órákra alábbhagyna ez a csontig hatoló, de átéget, izzít, álmomat elemészti. Több mint egy évtizede, Itáliából hazatérve rámzúdult a láz, s belülről gyötört a gyomor kínkeserve, a nehéz ételeket kivetve magából. Kísérőim lettek. A belső máglya ki-kicsapott, napjaimat átégette, erőmet elfüstölte. Intés volt?

Reneszánsz zene aláfestésével a versrészletek – mintegy az időtlenségből – előre felvett formában, a főszereplő hangján szólalnak meg.

Betegeskedése miatt panaszkodik 1466 márciusában

Nincs pihenés, kerül éjjel-nappal a jószivü álom,
Virrasztok s iszonyú képsorokat hoz a láz.

(Áprily Lajos fordítása)

Nem álmomban képzelek más életet, hanem ébren képzelek el álmot, mely más életet hoz. Elmém, mint vásári tűznyelő, játszik a képzeletemmel.

Thuz Osvát, Zágráb püspöke, osztozva békétlenségünkben, itt, Medvevárban oltalmat ad. Vajon meddig? Félek, hogy ő is hajlik az alkura a fölkent uralkodóval.

A sors gúnyt űz velem a vár nevével. Ferrarában tanulótársam s bosszantóm, Gryllus azzal csúfolt: a hegyeken túlról jött vad barbár vagyok, s biztosan medvetejen nőttem fel. Romulusra és Remusra emlékeztetve vágtam vissza: az ő nevelője bizonyára szuka volt.

Űzött vadként húzódnék vackomra, de a kín indáit le nem téphetem. A gyötretés szüntelen figyelmeztet az életre, mígnem elpárlik a menekülő lélek is… Vagy éppenséggel kiégeti belőlem a salakot, hogy csak a lényeg maradjon, az érc? Amit itthagyhatok.

Éjszaka is kísértenek az árnyalakok. Anyám, a szeretet szentje. Elsuhan az arca, s helyén a bátyjáé, jó Vitéz Jánosé. Atyám helyett atyám, a nagylelkű bölcs, ki gyerekként Ferrarába küldött, jó embere, Lassoczki Miklós krakkói főesperes kíséretében. Úgy terelte életemet, hogy aztán

felnőttként már együtt szolgálhattam vele Mátyást. Hűséggel és kellő alázattal. S talán leleménnyel. Vagy a király elfeledte Bécset? Két esztendeje, télvégén, tavaszelőn, Frigyes császári hívására fényes kísérettel bevonult a városba, hogy meg hányják-vessék a Mathias cseh királlyá választásával kialakult helyzetet. Meg a bécsújhelyi szerződésük utáni környülállásokat. Mert királyunk bizony nyolcvanezer aranyért csak akkor kapta vissza a magyar koronát, de meg kellett ígérnie: ha fiúörökös nélkül hal meg, akkor Frigyes örökli a magyar trónt. S mi történt a négyszemközti találkozójukon? Olyan összekülönbözés, hogy nem is szóltak egymáshoz, urunk szedte is a sátorfáját, s mindent odahagyott. S akkor a higgadt Vitéz János kancellár lépett a színre, s elegyengette a viszályt. Lett is nagy ünneplés a városban, mi is részesei voltunk, s láthattuk urunk boldog arcát. Egyébiránt megígérte, a Frigyes ellen lázadó osztrák urakat lecsendesíti. Könnyen megtehette, hisz' ő bujtogatta őket. S kapott a császártól 400 ezer arany hadisegélyt, s Frigyes ráadásul lemondott a magyar királyi címről. Azt viszont nem kürtölték világgá, hogy a császár a megállapodás írásos szentesítését a végletekig halogatta. S Frigyes, megrettenve az ifjú király vehemenciájától, hamarosan a villachi fejedelmi találkozón ismét a cseh Podebrád Györgyöt támogatta. Atyai bátyám, te valóban Vitéz, most vajon hol húzod meg magad? Óvtalak: ne higgy Mátyásnak, csak addig ígérget, míg nélküled a nagyúri pártütők úgyis szétszélednek. S lám, bekövetkezett, s a hírhozók szerint már fogoly vagy. A király haragja mint kifutó, felforrt víz. Így én az engesztelhetetlenségemmel még rosszabb sorsra juthatok. Hiába gondoltam botorul, hogy csak át szülővidékemen, majd a hegyeken, s már biztonságban ott az ifjúság tájain, Itáliában… Ha Giovanantonio Della Torre modenai püspök, egykori pártfogóm már nem élne, valamely híve bizonyosan segítene egy száműzöttnek. De ez a láz…

Pannónia dicsérete

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,
S most Pannónia is küldi a szép dalokat.
Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,
Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!

(Berczeli Anzelm Károly fordítása)

Bögrével matat.
Hársfatea, gyógyfűvel. Egy erdőjáró szerzetes készíti az elegyet.

Maradhattam volna kitanultan Padovában? Nyugodt lélekkel biztosan nem. Kötött a kancellári terv, hogy Mátyás szolgálatában hálláljam meg azokat az éveket. Kecsegtetésként váradi kanonoki cím, s végül, szikkasztó várakozás után a pécsi püspöki ornátus.

A Narni-i Galeottóhoz

Rég a latin környék latinabbá tette a versem,
Barbár táj barbár szóra kapatja a szám.
(Csorba Győző fordítása)

Barbár szó? Barbár élet is.

Egy dunántúli mandulafáról

S íme, virágzik a mandulafácska merészen a télben,
Ám csodaszép rügyeit zuzmara fogja be majd!
Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,
Vagy hát oly nehezen vártad az ifju Tavaszt?

(Weöres Sándor fordítása)

Annyi éven át hűséggel szolgálva Vitézzel, véltük, végre mi szabhatunk irányt a megveszekedett kapkodásnak, mi elveszejti a megszerzettet is. Nemcsak kánonjogot kellett volna tanulnom Itáliában, de fondorkodást is. A király hízelgői most és majdan sötét összeesküvésként említik szövetkezésünket Vitézzel, pedig csak a szabad gondolat késztetett erre. Bánják csak a javaim, ha ez az ára. Mert a vélt biztonságban mindig a jövőt fogyasztja el a hálás balga, a mohó és a sanda számító. Amitől aztán utódaira roskad az eljövő.

Mintha kintről zajt és szót hallana, karjával szédülten csapdos, holott senki sincs körülötte.

Nem, nem kérek enyhítő borogatást, sem szomjoltót, mert van, ki nem restell gyűszűnyi mérget… Zsenge ifjúságodtól ismerlek, Mathias, hallom válaszod, bár te még a hangom sem. Nincs erőm s már időm sem, tehát könnyű a dolgom: őszinte lehetek. Felhatalmazóm a Mindenható.

Külön-külön talán bárkin győzhetsz, s hiheted, országod egységes és követ téged. De magad is tudod, mindez hiábavaló, ha óriás árnyék feletted a török. S nemkülönben Európán. Mint egy majdan lezúduló hegyi görgeteg.

Áldják majd tetteid, mert a népnek olyan hős kell, akiben megtestesülni látja vágyott erényeit. De győzelmeid megörökítéséhez nem nélkülözhetted az én szavam sem. Az alattvalóknak ott vagy te, a merész elméjűeknek meg én. Akár egy Mantegna-kép sarkában elrejtett jel, üzenet.

Megfakulva, elfeledve, kikaparva, átfestve, aztán felfedezve. Körforgás, ahogy az emlékezet, a tapasztalat és az előérzet űzi egymást az őrült kétségek motolláján. Mantegna? Nevét itt talán csak a király meginvitálta itáliai építőmesterek ismerik. Vagy azok sem, csupáncsak Mátyás.

Mikor a táborban megbetegedett

Méltó lennék élni, tudom, csak hatna reátok
Ész és ifjúság, kellemes orca s alak.
Elkövetett büneim soha nem tagadom, de ha még oly
Bűnösen éltem is én, becstelenül sohasem.
Mentsetek engem fel, bármit cselekedtem, a bűnös
Bánata egyszersmind bűne bocsánata is.
Hasztalan esdeklek, nem fog megszánni a zordon
Atropos és szavaim messze sodorja a szél.
Érzem, mint közelít az a végső pont, hol e testből
Napjai fogytával lelkem is elmenekül.

(Kálnoky László fordítása)

Érthetetlen a szembeszegülésem? Önfejű uralkodó jobb belátásra úgysem tér, de a makacsságom talán a megfejtésére készteti. Mert azért sejti a veszélyt. Miért küzdök igazamért, a jólét és kényelmes dicsfény helyett? Voltaképpen semmiért. Gyarló testem az élvezetektől már korábban megfosztott, így nem öngyötrés ez a látszati csökönyösség. Mert vannak a láthatónál fontosabb dolgok. Az önbecsülésemről nem akarok lemondani. Egyetlen kísérőm – testőröm? – lehet az úton. Úton? A már csak egyfelé vezető úttalanságban. Az állhatatosság talán kétséget ébreszt másokban is, hogy járható-e az övék. Hogy nem a megadó parancskövetés az egyetlen. S Janus, a maga igazának mániákusa felpattinthatja a jövőt. Épp csak hogy feltáruljon a mélysége és a veszélyei.

Az udvaroncok szerencséjének forgandóságáról

Azt, kit imént felemelt, most mélyre taszítja az udvar,
És aki tegnap alul volt, ma felülre kerül.
Fortuna játszik-e így sorsunkkal, töltve a kedvét,
Vagy tán önsorsát így szedi rá a király?

(Fodor András fordítása)

Fülel és feltápászkodik, bár kint csak a szél motoz. Az arca várakozástelien feszült.

Király, kísértő álmom, lidércem, szavakkal is bajvívó, szigorú boszszúálló, éreztem, hogy eljössz. Benyomulhatsz, mert alabárdosaid kísérnek, de idegenként érkezel. Árulót vélsz büntetni, s ha testi valójában ismerőst lelsz is, ki egykoron a latin rejtelmeibe és az olasz édes ízeibe avatott be, ő már nem létezik, s ha királya volnál is, az uralkodói felség csorbítatlansága odaveszett már a közelmúlt gyarlóságai közt. Hírlik, Pécs, a városom még távoztom után is becsülettel és fegyverrel kiáll püspökéért, bár zsoldosaid erősebbek a köveknél és a híveknél, de csak ideig-óráig. Ezt ne feledd, Mathias. Avagy a régi Mátyás?

Karját reménykedve ölelésre tárja, aztán döbbenten észleli a semmit.

A gyerekemberként megismert, mikor jómagam is épp hogy ifjúvá értem? Akinek udvarában keresztelő Janusnak is hihettem magam, amikor arádat, a bűbájos cseh hercegnőt, Kunigundát a magyar Katalin névvel ruháztam fel.

Uram, lehet, hogy érveim súlyát majd könnyűnek találod, mert ismered azt, amit magam nem. S nem is kívánok megismerni, mert a titkok tudása veszélyes, különösen ha illetéktelen fülekbe jut. S a vétlent sújthatja haragod, ha kiszivárgott a bizalmas szó.

Mátyás királyhoz

Azt tudakoltad előbb, kegyes királyom, ó,
Uralkodók legjobbika,
Abból, amit magadnak tudsz, mit adj nekem?
Akármit, csak ne titkaid!

(Tellér Gyula fordítása)

Elmémet nem foghatom vissza, szememet már éjjel sem hunyhatom be, úgy mondom, ahogy nyelvemre tolul. Sejtésem nyugtalanít. Tágíthatod országod határait, növelheted javaidat s adókkal a kincstárt. Ám tartok a jövőtől, mert a gyarapodás irigységet, féltékenységet és veled ellenkező indulatot növel. És az szüli a bajt, a szerencsétlenséget és a pusztulást. Még a meredély szélén kell visszafogni a lovakat, mert lezúdulás közben már lehetetlen. Rámegy az ország.

Mindig a belső erő segített úrrá lenni a bajainkon. A világi hatalomnál, birodalmaknál mindig voltak és lesznek nagyobbak, ők nem kedvelik a vetélytársat, s megszabadulnának tőle.

Konstantinápoly eleste mementó. Messzire ható. A magas Porta nem fog felhagyni azzal, hogy birodalmát északra és nyugatra tovább növelje. Te jól tudod, hiszen követségbe 1465-ben te küldtél a pápához és Velencébe, segítségért. Ha egyedül maradunk szemben a törökkel, hiába az eddigi

győzelmek, hiába, hogy a szultán itt visszavonul, de megsokszorozva hadát amott két helyen is próbálkozik. Mert célja nem Buda s nem Pannonia, hanem Bécs és Prága. És ki tudja még…

Minden hatalom – bármit mondjon – a maga fennmaradását tekinti a legfőbb célnak. A pápai is. Ha Konstantinápoly már elveszett, akkor nagyon érzékeny a közelében fejét felütő eretnekségre. S ha Csehországot a huszita mozgalom megmételyezte, akkor ébersége ugrani kész. Mert mindig a lelkekben ébred előbb a kétség. Ha elveszítik a lelkeket, minden más is elvész. Őszentsége Konstantinápoly eleste után aggódva tekint a hullámokban nyomuló oszmán birodalomra. Segít, ha más hatalmak, Velence, a német-római császár is hajlandó áldozni pénzt és hadakat. De Róma távolabb esik a szultáni hadjáratokról. Magyarország nemcsak határaiban, de létében van fenyegetve minden komolyabb török had-mozdulatnál. A Hunyadiak minden harci sikerét a szentatya jóindulattal és pártfogással kíséri. De Prága mégis csak a szomszédságában. S ha oly szenvedéllyel próbálod jól igazgatott országod mellé királyi jogaidat más tartományokra is kiterjeszteni, hát legyen, atyai jóindulata a tiéd – legalábbis ekképp tolmácsolja az aranyszájú pápai követ.

Disputánkról biztos ítéletet – nem ingatag testem miatt – az Úr és a jövő hoz. A csehek ráncba szedése, általad királyom, lehet időleges elégtétel, de az erő bármilyen megcsapolása a jövő ellen hat. De romlatag testem érzékenysége súgja: a komor jövendőt elkerülni még itt a pillanat. Még elnyújthatjuk az időt, hogy elhajoljunk a nagyobb csapás elől. Bárcsak ne a jövendőre bízatna a döntés. A nagy ítélőbíró talán általam küld jeleket meggyőzésedre, jó uram.

Hallom királyi ellenvetésed: „Költő vagy – a szavak forgatója, én meg a kardé s jogaré. Maradjunk a magunkénál. A kard forgatása előtt a szándék kiismerése a legfontosabb. Hogy mi van az ellenség fejében. Mert az emberi rejtekezés és kitárulkozás csodákra képes. Megtévesztő csodákra. De én átlátok rajtuk. Ajánlhatom néked is az efféle józanságot.”

Mentegetőzik, hogy nem elegyedik a harcba

Ám ha a költő is harcol, s odavész a csatában,
Hősi halálotokat versbe ki szedje vajon?

(Kálnoky László fordítása)

Felség, te Transsylvánia ormairól és völgyeiből, őseid földjéről, én pedig a Szerémségből jőve, a szélekről mindent láttunk, a közelt és a távolt, a magasságot és mélységet, az élet bugyrait és a méltóság fényeit is. S a tornyosuló veszedelmet is.

Gyakoroltad, tehát tapasztaltad, hogy az uralkodó mit alakíthat. A költő viszont örökít. Sejti a kimenetelét annak, aminek más csak a külső mázát, elmaszatolt nyomát. Előérzetében a jövő. Király, kész vagy-e elfogadni, hogy egyazon történésből más és más következés is jöhet? A jövő benne a jelenben. A költő nem jövőbelátó – csak a megfoghatóban tapintja ki a sarjadót. S ha az aggodalomra inti, szól a földi hatalomnak, neked, királyom.

Ügyesnek lenni – erény. Ügyeskedni – vétek. Nem megfontolni az aggodalmas szót – bűn.

Az erő – hatalom. A vagyon – hatalom. A hatalom nem önmagáért, s nem magamért, nem a még több hatalomért van, hanem valamiért, ami önmaga feletti. Amiből mindenki részesedhet. Nem csak sok kis hatalmacska, kis vagyonka. A földi jó, a boldog ittlét csak a kezdet. A megnyugvás előtt. Az irigység és gyűlölködés nélküli belátás előtt. Meglátás, s te mondtad: átlátás – és belátás. Belelátni a lényegbe: ez az igazi látás.

Nagy a hatalmad, király, csak a ránk leselkedő veszedelmek nagyobbak nála.

Az erdélyi felkelésről

Bármi hatalmas, ügye bűnös az isten előtt!
Nemcsak az ügy veszik el, de a harc se vezet diadalra,
Mert csak a harc igazát nézi az Úr kegyesen.

(Fodor András fordítása)

Dicsőségedről szólt a versem, de utóbb megtudhattuk: a lázadó Erdély lecsendesítése után indultál a hűtlen vazallus, István moldvai vajda ellen is. Bár Budán fényes győzelem hírét keltették, az ellenség ugyanezt állíthatta, mert Moldvabányánál tőrbe csaltak, megsebesültél, csak hű emberednek, Bánffy Miklósnak köszönheted megmenekülésedet és életedet.

Királyom, ha kell, ha nem, kockáztatsz. Csehországi hadjáratodon is így esett. Chrudim alatt, álruhában magad szemlélted meg a bevenni kívánt várat, s elfogtak. Huszita kelyhesek lehettek, hiszen téged ott királlyá csak a cseh katolikusok választottak. Azok a csehek, akik addig idegen uralkodót nem fogadtak el maguk felett. De a Podebrad fogságában gyerekként eltöltött időd duplán is hasznos volt. Csehül szóltál hozzájuk, s megtévesztve őket mentetted meg magad. Nem is sejtették, hogy a legnagyobb fogást eresztik szabadon, országuk praktikával megválasztott királyát, akkor épp a fenyítőjüket.

S emlékezz, király, Uhersky Brodra. A cseh hadakozások során először s utoljára 1470-ben ott szenvedtél vereséget. Te, aki oly kevésszer

maradtál alul. S kitől? Hát Podebrad fiától, az ifjú Henrik hercegtől, aki addig serege ide-oda vonulásaival bosszantott fel. Intő jel. Még akkor is, ha megesett: a cseh király s az osztrák ellen is, bravúros manőverekkel, csata nélkül győztél. De a történelemben ez csak bűvészkedés, egyetlen kő tetteid boltozatában, ingatag, s nyilvánvalóan nem zárókő.

Ismerlek, Mathias, azt gondolod, hogy egy hadra alkalmatlan bölcsködik itt. Hiszen a kancelláriáról én is ismerem az örök emlékű III. Callixtus pápa neked írt levelét: „Fenséged személyében pedig Istennek emberét ismerjük föl, akit nemcsak Magyarországnak, hanem az egész keresztény világnak küldött."

Igazát én is vallom, mert sosem vontam kétségbe nagyra hivatottságodat, király. Már Itáliában versbe öntöttem:

Dicsőítő ének a veronai Guarinóhoz

Együtt emleget engem is egyszer majd az utókor,
Mert én hívom először a Pó mellől a Dunához
Phoebus Apollót és vele a Múzsák koszorúját

Eljön majd az idő, mikor, érett férfi, merészen
Gyilkos harcait énekelem majd, hősi csatáit
Nagy Hunyadinknak, mekkora pusztítást okozott a
Durva törökségben, hány mély völgy lett tele sírral:

(Csorba Győző fordítása)

A hatalom birtokosa hajlamos a közelire pillantani, de a messzire tekintő távlatokkal kalkulál. Róma, Konstantinápoly elvesztése után sem vesztette el a hitét, cselekvőképességét és szándékait a kereszténység s az egyház jövőjét illetően. Minden evilági mozdulatát a jövő megőrzése diktálja.

Fejedelmi, királyi praktikáid: taktikák, cselek és álszövetségek? Nagy király kisded játékai. Tétlenséget felpezsdítő mutatványok, maradandó haszon nélkül. A hatalom – hadakozás. Az erő – nyugalom.

III. Frigyes császárhoz Itália megbékítéseért

Hozz neki már békét! Vess véget a harcnak, a vérnek,
Marsnak a karmaiból, jöjj hát, kiragadni e földet!
Mind a világ örvend, s örvendene érte az ég is.
Áldva tekintene rád le a Mennyövek Atyja, a mennyből
S mindegyik istenség megtoldja jutalmadat érte.

(Berczeli Anzelm Károly fordítása)

Ellenséget könnyebb találni, mint kitartó, hű szövetségest. Mi, úgymond galád az összeesküvők így gondoltunk a lengyel király kisebbik fiára, Kázmérra magyar királyként. Hasonlelkű nép hasonszívű fia kiszámíthatóbb, mint a császár és az ide-oda hajladozó csehek. A külhoni széljárások a hatalmasokat fenyegetik, a nép békét kíván, mert kifáradt a harcban.

Mars istenhez békességért

Atyánk, kíméld megfáradt pannon népemet!

(Kardos Tibor fordítása)

Királyom, törhetsz Róma trónjára, ágálhatsz Frigyes császári koronájáért, elnyerni sosem fogod. Nem leleményes elméd hiányzik hozzá, nem a bölcsesség, és nem is az elszántság, mely gyakran felesleges kockázatokra késztet, s még csak nem is a ravaszság. Az hibádzik, ami sosem volt és sosem lesz a tiéd. Mégpedig ezen országok és népeik nem alattvalói, hanem elfogadó bizodalma.

Egyetlen hatalmas birodalomba behódoltatni kívánt népek önérzetével és fölényével nem vetekedhet a mégoly harcos elhivatottság sem. Ezt a magabiztosságot jórészt írott, még ha nem is mindig hiteles történelmük adja. Csak időlegesen kedveznek neked, olvadékonyságuk csak leplezi a sanda félmosolyt. Ezért is haszontalan az ókori római Corvinusoktól eredeztetni családfád gyökerét, vagy hirdetni atyádat a nagy Zsigmond törvénytelen fiának, hogy igazolódjék ősi jussod a közös trónra. Csak a história fizetett bajnokainak hoz csengő aranyat a lódítás. S a fenségek megpecsételt szerződései ellenére jön a fondorlatos intrika, a viszályszítás és esküszegés.

Fényes dinasztiák serdületlen sarja vagy rokkant oldalágija is inkább lehet felkent koronás úr ott, semmint te, királyom a hadvezéri rátermettségeddel. Legfeljebb ideig-óráig tűrnek meg mint kellemetlen törtetőt, akarnok barbárt. Sereged és az arcmásoddal veretett számolatlan pénz is nyomtalanul hull a hiábavalóság völgyszakadékába. Egy náladnál nagyobb hatalom ügyességed talán becsüli, de csak addig, míg saját céljai hálójába foghat. Aztán érdemeidet is magáénak tekinti.

Uralkodók figyelik tetteidet és lesnék ki szavaid rejtett értelmét. Nem csak áthágsz, átlátsz is határokon, követségbe a pápához is te küldtél nyolc esztendeje. Hallom megorrolásod: „Nem diadalmenetnek szántam, mint lett belőle, hanem szövetségesszerzésnek és pénzgyűjtésnek, költő!" Királyom, püspöki javaimból nem állíthattam volna ki háromszáz lovast a kíséréthez, nem pompás ajándékokat és fényes külsőségeket, ez a te

kegyességed ajándéka volt. Hogy ne úgy tűnjék, esendő, szánalmas király fohászkodik a földrész hatalmaihoz támogatásért. A török elleni hadjáratra még a megboldogult II. Pius pápa, római hivatása előtt Aeneas Sylvius Piccolominiként a költőtársam kívánt összefogni népeket, de magához szólította az Úr. Mathias, ráébredhettél, a szerencsésebb országok elszoktak a szemtől szembe harctól, inkább a hátbadöfés mesterei. A vért és küzdelmet könnyedén átengedik nem az alkalmasabbaknak, hanem az arra kényszerülőknek. Még fizetni is hajlandók érte. Persze, nem a teljes vagy megígért összeget. S még a harcban kiváló, az ellenfelet és tájat jól ismerő sem mindig boldogul… Az új pápához, II. Pálhoz indult őt üdvözölni a delegációd, élén velem s még Rozgonyi Jánossal és Handó György pécsi prépposttal. Orátori, s dicsekvés nélkül mondhatom, később osztatlan elismerést elnyerő szerepem a latinban való jelességem és olaszban való jártasságom jutalma volt. „Értesültem, költő, hogy fényes latin beszédet mondtál a pápa előtt, aminek legalább annyi volt a füstje, mint a haszna. S mert őszentsége latinja eléggé sántít, orációd egy részét meg sem értette." Felség, azt is bizonyította a szónoklat, nem elvakult barbárok kívánnak elégtételt venni a még félelmesebben, a törökön. S tudtommal, híredet csak növelte a követjárás. Ammanati bíboros az egri érseknek azt írta: „A győzhetetlen fejedelem dicsősége Rómában a mostaninál nagyobb már nem is lehetne." Felséges Úr, hazatértem után, meghallgatásomkor már szememre hánytad, hogy az út csengő aranyakban mért haszna vajmi szerény volt. Nem hallgattam el: Róma egy török elleni hadjárat költségeit ötszázezer dukátra becsülte, szerényebben négyszázezerre. Végül az ígéretből lett 57 500 aranyforint a dukát helyett, amelyből rögtön fel is vettünk 30 200-at a Medici-banktól. Firenzében a pénzkérés eredménytelen maradt. Velence, mely mindig más hatalmak hozzájárulásától teszi függővé a magáét, az odaúton csak havi ötezer dukátot ígért. II. Pál gesztusa után végül 50 ezer dukáttal kecsegtetett, amiből aztán 15 ezret hozhattunk el. „Küldetésed sikerét magad cáfolod, költő!" Felséges uram, más dolgokban is sikerült előrébb jutni: Őszentsége megerősítette Vitéz Jánost esztergomi érseki székében, elébe terjesztettük a pozsonyi egyetem tervezetét… „Ne folytasd, költő. És elhoztad hozzánk II. Mehmed szultán Rómába mentett féltestvérét, vélhetően az én másodunokatestvéremet, hogy a török elleni harcokban politikai árnyékharcos legyen… Élő ajándék s mondhatom *(gúnyosan)*, komoly fenyegetés a Portára nézve. Nem mellesleg: gyönyörű tavaszban eleveníthetted fel régi baráti kapcsolataidat, mígnem május 28-án haza indultatok. Hónapokig ragyogtál a boldogságban. Természetesen az én kegyemből fakadóan… Kölcsöndicsfényben. Költőként, ha ifjan maradsz is Itáliában, hírneved

ilyen pompával nem párosult volna. Így aztán a hozott szerény summából szeptemberben Budáról hadammal elindultam délre, városodban időztem hetekig, majd a Dráva mellett törökriasztó tábort ütöttünk. Dolgunkat letudva végül novemberben vissza a Duna partjára… Annyiból ennyire futotta."

Felség, érzem, legszívesebben fejemet vennéd. Nem volt alkalmam, hogy védjem ártatlanságomat, de emlékezhetsz, maga a pápa üzente neked, elégedetlen azzal a hadjárattal, ha egyáltalán annak volt nevezhető. A követ olyasmit is láthat, hallhat, mit a magas méltóság nem, mert a diplomácia illemtana képmutatásra is késztet. A hivatalból vitt üzenet, a kimondott szándék, a viszontválaszok, gesztusok és apró alakoskodások együtt teszik ki a hiteles akaratot. Így észlelhettem olyat, amit más bizalmasaid nem, s bár ezeket eltitkolni nem kívántam, ha nem éreztem felséged befogadó kegyelmét, a főkancellár, Vitéz elé terjesztettem, hogy tárja elébed.

S láthatóan csak dicsőséged fényét bírod elviselni, más örömét már tolvajlásnak. Emeld csak fel a hangod, király: „Költő, rejtőzködő arcátlanságod már akkor alakot kezdett ölteni, amit csak betetőztél a mostani aljas ármánykodásoddal."

Mathias, a hatalomgyakorláshoz bizalom szükségeltetik. Az enyémet az utóbbi évek során elherdáltad. Nem csupán azzal, hogy a szolgálataimért és hivatalomért adott javakat önző célokra visszavetted. Fegyelmezésként másoktól is elvetted, hogy új kegyenceket jutalmazz. A valaha nagyszívű és tág szellemű király gyanakvó és kíméletlen lett.

Dragula, moldvai vajda fogságba eséséről

Egyet kér mindőnk esdő szava. drága királyunk:
Arcod után vágyunk, térj haza végre közénk!

(Muraközy Gyula fordítása)

Hallom, Mathias, érdes a hangod: „Mit papolsz itt nekem, mikor soha senki oly jól nem ismerte a magyarok természetét, mint én, ki őket oly sok esztendő óta tartom féken?"

A harag méltatlan fenségedhez.

A királyi kocsit vonó szarvas

Ember oly vad lehet-e, hogy nem szolgálna neked, hisz
Még a vad is szivesen hordja erős zabolád!

(Vajda Endre fordítása)

A hatalom kifakít, elfásít, kicserzi a lelket is. Uram, másként hangzik szádból a szó, mint amikor Visegrádon fuvola és tánc szólt, s nevettél az itáliai udvaroncok tréfáin magad is. Galeottón, egykori ferrarai barátomon, midőn legyőzte vitézedet, mert előtte a harc művészetében is képezte magát. Kacagtál és megjutalmaztad. Sőt, udvarod egyik kedvence lett. S áradozott, hogy palotád vetekedik a hazájabeli legszebbekkel. Persze, ismerem őt, a ravaszdi erősítette a maga vendéglétét, hízelgett a bőkezűségért, a kitartó kegyességért, közvetve persze a saját honának fényét erősítette.

A fény, az áhított napfény, amely a roppant kékségből oly bőségben áradt ifjúságom éveire! Ferrarában, ha a lágy levegőben az útra hajló bármely bokor levelét finoman megdörzsöltem, mint tulajdon lelkét párolta nekem ismeretlen illatát. Most is áhítoznám. Reménytelenül, mondhatom immár.

Fék? Akkor lett volna szükség rá, amikor az országtanács ülésén, a szolgálatodban megöregedett Vitéz János megszólalt. Mert a cseh hadjáratokra a kölcsönbe vett 7000 aranyát nem kapta vissza, miként más főpapok sem a tőlük elvett javakat. Jómagam – titokban – a Szentszéknél próbáltam volna orvoslást Vitéz érseki jogainak csorbítása ügyében. A rendek meg az országgyűlés által meg sem szavazott, erőszakosan beszedett adók miatt ágáltak. Ősellenségem, a pápai legátus, Lando, fülbesúgó hízelgőd jó előre beárulta nálad rejtett szándékomat. A rendek nevében Vitéz végül kimondta: „idegen ország érdekében pénzöket költeni, véröket ontani nem hajlandók". S erre te kezet emeltél az aggra. „Rágalom" – mondanád, de a hírvivő, a szász herceg budai ügynöke mért hazudott volna. Udvari kegyenceid, sejtem, ekként enyhítik majd szavaidat Vitézhez: „Ha fiatalos tapasztalatlanságomban valamit ellened vétettem, bocsásd meg, kegyes atyám…"

János nagybátyám megsúgta nekem, hogy a hatalomra a Hunyadi famílián belül mindig kényesen vigyáztatok. Atyád a gyermek V. László magyar királlyá bocsátása után lemondott a kormányzóságról, ám a királyi várakról és jövedelmekről nem. Vitéz János akkor a király titkos kancellárja volt, s azt tanácsolta: a jövedelmekkel az uralkodó és az országgyűlés rendelkezzék, a hatalmat viszont a király melletti nagyobb és kisebb tanács, a titkos kancellária gyakorolja, amelybe köznemesek is bekerültek volna. Hunyadi János, ki változatlanul a hadak felett parancsnokolt, a legkeményebben rendreutasította korábbi bizalmasát, hogy hátrább az agarakkal. Magyarán: a kantárt fogó kéz bizony nem a serdületlen királyé! Mindenki értett a beszédből. Hát csak ennyit az udvari ember valódi befolyásáról, akár titkos, akár főkancellár a titulusa.

Atyád után rólad, király. Mindig azt kínálod, amit várnak tőled. A bánnak még több jogot, hívednek új birtokot, a jobbágynak, hogy a harmincadtól megszabaduljon. Merthogy a szükség miatt veszed el, ami illet. Aztán a szükségből országgyűlés szentesítette végleges döntés lesz. De csak épp a következő királyi rendeletig. Mert nemcsak törvényt alkotsz és törvényt ülsz, de magasról teszel is rá, királyom. Törvényeidben derék alattvalóidat már subditusnak, alávetettnek nevezed. Nagyobb baj, hogy annak is tekinted.

Bár az utóbbi időben a török – tisztelve gyors zsoldosseregedet – csak kisebb betörésekre vetemedett, de a hadat jobbára a fizetség tartja össze, harci kedve, ébersége lankad, ha teheti sarcol, fosztogat, fegyelmet nem tart. Emlékezz, követjárásom előtt, Zvornik ostroma közben lázadás tört ki közöttük.

Hol hadakozás emitt, amott szövetség, s ha kell, lecsapsz a pártütőre. Átcsábítani megjutalmazod az ellened fenekedőt. Szemfényvesztés – mondanám, ha nem volna felségsértés. Mert igaz, senki sem tudná utánad csinálni, mégis, ki viszi tovább mindezt, ha erőd lankad. Vagy netán ellenségeid kitapasztalják gyengéidet. Avagy ha bármi akadályozna, vagy ne adj isten, utánad következő időkben, azt hiszed, a masinéria tovább forog, mint a semmit őrlő malom, hol bábu áll a molnár helyén? Vagy netán egy őrült ugrik a helyébe?

A moldvaiaktól szerzett hadijelvényekre, melyeket a budai Nagyboldogasszony templomában függesztettek föl

Istennő, te pedig hallgasd meg ujra imáját:
Győzzön az ozmánon, s hozzon ujabb jeleket.

(Vajda Endre fordítása)

Katalin hitvesed és gyermeked a szülés után nem sokkal elhalálozott. Minekutána Róma ravaszul kegyes, úgy gondolkodik: „Nemhogy jóindulattal követjük, iniciálnánk is a magyar király dinasztikus szándékait, hiszen tudvalevő, hogy Mátyásnak eddig nem adatott meg az utódáldás öröme”. Azaz biztonsága. Kimondva: a hatalom öröklésének joga.

Én, egykor Joannes, ki Janusként viseltem életem terhét s nagyritkán költői büszkeségem fényét, porrá leszek. A porhüvely nem pöröl. S a feledés roppant súlyán kívül nyomja majd mindaz, amitől megvédeni remélte szegény Pannoniáját.

Addig is méltó temetés helyett rejtekezés. Végtisztesség nélküli szemfedő.

Békéért

Adj nékünk, jóságos Atyánk, békét valahára,
Múljanak el tőlünk a bajok s a halál riadalma!

(Csorba Győző fordítása)

Ha hívedet, az egykorit, lefogatod, száműzöd, vajon ki fog szolgálatodba szegődni? A Vitéz Jánost váltó Beckensloerek, a kétszínű vagy ki tudja, hány színű álnokok? Mert az egri püspök befúrta magát kegyeidbe, s mindig gonoszságot suttog. Könnyelműen hajlasz az ártó befogadására, mert így könnyen egyensúlyozol a hízelgők közt. Váltogatod a megjutalmazottakat, így egyikük sem nő a fejedre, és sosem tudhatják, mikor esnek ki az uralkodó kegyeiből. Bárha ne csalódnál Beckensloer felemelésében. Hiszen Vitéz Jánost ejtetted érte, ki nem mondott gondolataid formába öntőjét, s egykoron birodalmad teljes jogú ügyintézőjét. Hidd el, azok fognak legelőször cserbenhagyni, akiket busásan jutalmaztál. Mert látják a fejedre gyűjtött veszélyt, s mentik irhájukat meg a javakat, amit összeügyeskedtek. „Magadról szólsz, költő? Élő példázat vagy…" Nem Mathias, ez nem árulás. A korábbi összeesküvőket Vitézzel mi csitítottuk, s szereltük le az ellened fenekedőket. De semmit sem okultál a veszélyből, s így álltunk az élére e mostani szövetkezésnek. Király, azok hagynak el, akikkel a legnagyobb kegyet gyakoroltad.

Nekem már a felségsértés sem árt, hiszen mit veszíthetek, ha életem is egy pókfonálon. Jól érzed, hogy el kell taposni az ártó férgeket. A szerinted férgeket. Ám nagy vészek előtt némely madarak és állatok remegve fülelnek. Vészt jósló társaid akartunk lenni, de király, a bajvívó mozdulatod előbb sújt le, mint gondolataid. S leghívebb embereidre. Árván maradsz, csak zsoldosaid állnak ki melletted, ha kell.

Nálad jobban senki sem tudja, hogy az oszmán fenyegetés nem szűnik. Eleve kudarcra ítélt összecsapást nem váltanál ki II. Mehmeddel, mert a kívánt erejű sereg s a pénz sosem fog időben összegyűlni. Róma tekintély, pénz és hit, mely népeket mozgat, de maga jelkép és trónus, mely harcosan mozdulni azonnal képtelen. Velence – vitorlás, érdekek közt siklik. Ígér s visszavesz. Ez már a túlélés sok évszázada kimunkált taktikája.

Véled királyi indulattal: mit hisz ez a senki, kit én emeltem fel a porból magas polcra? Mondom én: mit hisz a király, kit tehetsége alapján alattvalóinak reménysége emelt a dicsőség régiójába? S emiatt a kegyeltből inkább lesz királyi indulatból megbüntetett pária.

Nincs alku, Mathias, életre-halálra megy a küzdelem, a gyengébb életére, mert a hatalom a tiéd, az enyém csak az áldozat felmutatása, mely lehet oly maradandó, mint a dicsőség. Nem a költői, amit kimunkált ritmus, veretes nyelv ölel keretbe. Az áldozat az érthetetlen gesztusával éget jelet az időbe, a meg nem alkuvása egyértelműségével.

Mi jót tettél, derék alattvalók áldanak érte, s emlékezetük őriz. Amit nem, bár megtehettél volna, arról udvari írnokok fonnak ravasz mondatokat.

Szigorú vagy: „Térdre, költő, királyodat sértegeted, s magad mondtad: az ifjúkori érzések kihűltek. Nem elég, hogy ádáz ellenségeim fenekednek, s még híveimmel, régi híveimmel is hadakoznom kell?! Senki sem látja esendőségedet, s nem értesül hódoló bocsánatkérésedről, a kettőnk titka marad. Nekem annyi is elég, ha látom az őszinte megbánást. Abból újra bizalom sarjadhat. Királyi kegyelemmel s netán kegyekkel. Sorsod a kezedben…"

Mátyás, neked csak a megadás biztonsága kell, csak a harc logikáját ismered. Minden, ami egy döntés mögött áll, számodra felesleges kacat. A földi illem és modor már rég mögöttem. Időm a végére jár, térdet már senki előtt sem hajtok…

Ha sorsom beteljesedik, Mathias, még a megbocsátás is könnyű lesz neked, mert nem terhel méltatlan megbüntetésem. Megint a kezedre játszik a szerencse, mint annyiszor, de remélem és kívánom, nehogy a balsors évek múltán sújtson le az ittmaradókra.

A haldokló Janus Pannonius

Hírnevemet testemmel a gyászos perc elorozta:
Így halmozz, nyomorult, kincseket, ócska vagyont!

(Tellér Gyula fordítása)

Király vagy – tiéd az ország. Enyém a hullás. Kiengesztelődésedet most visszafojthatod, de koporsómat irányítsd az öttornyú város felé. Sírom is hirdetheti majd az úgymond megbocsátó, nagylelkű Mátyást. Mert azt taktikából eltitkolod majd, hogy köztünk nem volt semmi végső kiegyezés. Csak aztán önfejűségedre nehogy rámenjen e jobbra áhítozó nép.